

XALQARO SUDLAR AMALIYOTIDA SERVITUT INSTITUTINING QO‘LLANISHI VA AHAMIYATI

Qoraqalpoq davlat universiteti

Yuridika fakulteti talabasi

Olimov Firdavs Zoxidjon o‘g‘li

Tel: 998915410506

E-mail: olimovfirdavs@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalqaro huquq tizimida servitut institutining huquqiy mohiyati, xalqaro sudlar va arbitraj organlarining amaliyoti, shuningdek, bu institutning zamonaviy global muammolar kontekstida qo‘llanilishi tahlil qilinadi. Servitut institutining suverenitet, hududiy yaxlitlik va transchegaraviy hamkorlik nuqtai nazaridan ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: servitut, xalqaro huquq, suverenitet, xalqaro arbitraj, odat huquqi, xalqaro sud amaliyoti.

Аннотация: В данной статье анализируется правовая природа института сервитута в системе международного права, практика международных судов и арбитражных органов, а также применение данного института в контексте современных глобальных проблем. Особое внимание уделено значению института сервитута с точки зрения суверенитета, территориальной целостности и трансграничного сотрудничества.

Ключевые слова: сервитут, международное право, суверенитет, международный арбитраж, обычное право, практика международных судов.

Abstract: This article analyzes the legal essence of the servitude institution within the system of international law, the practice of international courts and arbitration

bodies, and the application of this institution in the context of contemporary global challenges. The significance of servitude in relation to sovereignty, territorial integrity, and cross-border cooperation is particularly highlighted.

Keywords: servitude, international law, sovereignty, international arbitration, customary law, international court practice

Kirish

Servitut tushunchasi xalqaro munosabatlarda tobora ko‘proq ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, transport, energetika, ekologik xavfsizlik va mintaqaviy xavfsizlikka oid loyihalarda davlatlar bir-birining hududlaridan foydalanish ehtiyoji bilan yuzma-yuz keladilar. Shunday vaziyatlarda, davlatlar o‘zaro manfaatlarni hisobga olgan holda, xalqaro shartnomalar orqali servis huquqlarini mustahkamlashadi. Bu huquqiy mexanizm xalqaro servitut deb nomlanadi. Mazkur maqola ushbu institutning xalqaro sudlar amaliyotida qanday qo‘llanayotganini huquqiy-nazariy va amaliy jihatdan o‘rganishga qaratilgan.

Servitut instituti asosan fuqarolik huquqiga oid tushuncha bo‘lib, ko‘proq ko‘chmas mulk ob'ektlariga nisbatan qo‘llaniladi. Biroq xalqaro huquqda ham ushbu institut o‘ziga xos mazmunga ega bo‘lib, u davlatlar o‘rtasidagi huquqiy munosabatlarda, xususan, resurslardan foydalanish, harbiy, transport va ekologik imkoniyatlarni cheklash yoki ta‘minlash shaklida namoyon bo‘ladi. Xalqaro sudlar, xususan Xalqaro sud, arbitraj tribunolari va maxsus organlar bu instituttan nizolarni hal qilishda foydalangan. Ushbu maqolada xalqaro sudlar amaliyotida servitut institutining qanday qo‘llanilishi, unga oid huquqiy asoslar va real misollar tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Servitutning xalqaro huquqda shakllanishi milliy huquq tizimlaridagi servitutning mohiyati va vazifalariga o‘xshash bo‘lsa-da, xalqaro miqyosda bu institut ko‘proq siyosiy, iqtisodiy va xavfsizlikka oid omillar bilan chambarchas bog‘liq. Xalqaro servitutning eng muhim xususiyatlaridan biri bu – u odatda shartnomaviy asosda

belgilanadi va suverenitetdan voz kechish emas, balki muayyan imkoniyatlarni vaqtincha cheklash shaklida namoyon bo‘ladi. Bu holat Xelsinki yakuniy aktida ham o‘z aksini topgan, unda davlatlar suverenitetga hurmat asosida o‘zaro majburiyatlar olishi mumkinligi qayd etilgan.

Servitut masalalari xalqaro sudlar qarorlarida nozik siyosiy masalalar bilan bog‘liq bo‘lgan holatlarda ham muhim o‘rin tutadi. Masalan, Island of Palmas ishida arbitraj hakami Maks Huber hududiy suverenitetni amalga oshirishda xalqaro odat va amaliyotga asoslangan huquqlarni ham inobatga oldi. Bu holat xalqaro servitut institutining amaliy ahamiyatini ko‘rsatadi. Shuningdek, Xalqaro Sudning Nicaragua vs. United States (1986) ishida ham AQSH tomonidan Nikaragua hududiga nisbatan amalga oshirilgan harakatlar kontekstida xalqaro huquqiy majburiyatlarning buzilishi ko‘rib chiqilgan.

Xalqaro servitut — bu bir davlatning boshqa bir davlat hududi yoki resurslaridan ma’lum huquqiy imkoniyatlar bilan foydalanishiga ruxsat beruvchi huquqiy mexanizm sifatida tushuniladi. Rim huquqidan olingan ushbu tushuncha zamonaviy xalqaro huquqda o‘ziga xos tarzda qo‘llaniladi. Bunda suverenitet prinsipiga zid bo‘lmagan tarzda, ikki yoki undan ortiq davlatlar o‘rtasida erishilgan kelishuvlar orqali bir davlat boshqa davlatdan doimiy yoki vaqtinchalik foydalanish huquqini oladi.

Bugungi kunda xalqaro arbitrajlar energiya va transport sohalarida servitutga oid nizolarni hal qilishda muhim rol o‘ynaydi. Masalan, Trans-Adriatik gaz quvuri loyihasida Italiya, Albaniya va Gretsiya o‘rtasidagi bitimlar ushbu davlatlarga o‘zaro hududiy foydalanish huquqlarini kafolatlaydi. Bu holatlar xalqaro servitutning yangi shakllari – infratuzilmaviy servitutlar shakllanishiga zamin yaratmoqda. Shuningdek, Xalqaro investitsiya nizolarini hal qilish markazi (ICSID) arbitrajlarida davlat infratuzilmasidan foydalanishga doir cheklovlar yoki imtiyozlar ko‘pincha bahs-munozaralarning asosiy jihatini tashkil qiladi.

Xalqaro sudlar tomonidan xalqaro odat huquqiga asoslangan servitut holatlari ayniqsa suverenitetga daxldor holatlarda murakkab talqin qilinadi. Bunda uzoq yillik amaliyot, tomonlarning ruxsati yoki e'tirozi yo'qligi, tinchlik shartnomalari va xalqaro tashkilotlar qarorlaridagi yondashuvlar asosiy dalil sifatida e'tirof etiladi. Bunday yondashuv AQSH va Meksika o'rtasidagi Rio Grande daryosi bo'yicha tuzilgan bitimlarda ham o'z aksini topgan.

Xalqaro sudlar va arbitrajlar bunday huquqiy munosabatlarni ko'p hollarda davlatlar o'rtasidagi kelishuvlar yoki urf-odat huquqiga asoslangan tarzda ko'rib chiqadi. Eng muhim masalalardan biri bu – davlat suvereniteti va xalqaro majburiyatlar o'rtasidagi nozik muvozanatni ta'minlashdir. Masalan, Janubiy-G'arbiy Afrika bo'yicha Xalqaro Sud qarorida (Namibiya masalasi) BMT Xavfsizlik Kengashi tomonidan belgilangan xalqaro majburiyatlarga zid ravishda hududni boshqarishda davom etgan davlatning harakatlari ko'rib chiqildi¹. Corfu Channel (Buyuk Britaniya vs Albaniya) ishida Xalqaro sud Buyuk Britaniyaning Albaniya suv hududlaridan harbiy kemalar orqali o'tishini xalqaro odat huquqi doirasida tahlil qildi².

Yaqin kelajakda xalqaro servitut instituti transchegaraviy ekologik xavfsizlik, iqlim inqiroziga qarshi kurash, suv resurslaridan foydalanish va kibermakonda harakat erkinligini ta'minlashda ham qo'llanilishi kutilmoqda. Xususan, Arktika va Antarktida hududlaridagi yangi loyihalar, Yaqin Sharqdagi suv va elektr infratuzilmasi bo'yicha ko'p tomonlama kelishuvlar servitut asosida huquqiy shakllantirilmoqda. Bu jarayonlarda xalqaro huquqning umumiy tamoyillari, barqaror rivojlanish va ekologik adolat tushunchalari muhim omilga aylanmoqda.

Servitut institutining xalqaro arbitraj ishlarida tatbiqi

¹ International Court of Justice, Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa), Advisory Opinion, ICJ Reports 1971.

² International Court of Justice, Corfu Channel Case (United Kingdom v. Albania), ICJ Reports 1949.

Servitut instituti bugungi globallashuv sharoitida xalqaro huquqiy munosabatlarning ajralmas bo'g'iniga aylanmoqda. Xalqaro sudlar amaliyoti bu institutning shartnomaviy va odat huquqiy asoslari, suverenitet va majburiyatlar o'rtasidagi muvozanat, va barqaror hamkorlikni ta'minlovchi vosita sifatida dolzarbligini tasdiqlaydi. Shu bois xalqaro huquqshunoslar va siyosatchilar ushbu institutni chuqur o'rganib, zamonaviy ehtiyojlarga moslashtirilgan yondashuvlar ishlab chiqishlari zarur.

Xalqaro arbitrajlar ko'p hollarda investitsiya nizolarini hal qilishda yoki infratuzilma loyihalari doirasida vujudga keladigan bahslarni ko'rib chiqadi. Transchegaraviy gaz quvurlari, elektr tarmoqlari, temiryo'l infratuzilmasi, suv resurslari kabi sohalarda davlatlar o'rtasida tuzilgan bitimlar asosida bir davlat boshqa davlat hududidan foydalanish huquqini oladi.

Gabčíkovo–Nagymaros loyihasida (Vengriya vs Slovakiya) Xalqaro Sud suv resurslari ustidan foydalanish, gidrotexnik inshootlar qurilishi va boshqa davlat hududiga ta'sir ko'rsatadigan faoliyatlar ustidan nizolarni ko'rib chiqdi³. Trail Smelter arbitrajida (AQSH–Kanada) bir davlat hududidagi faoliyat boshqa davlatga zarar yetkazgan holatda xalqaro huquqiy javobgarlik tartibi belgilanadi⁴.

Xalqaro sudlar ko'p hollarda servitutni odat huquqi asosida baholaydi. Ya'ni, agar bir davlat uzoq yillar davomida boshqa davlat hududidan ma'lum maqsadda foydalangan bo'lsa va bu holat qarshi taraf tomonidan rad etilmagan bo'lsa, sud bu huquqni e'tirof etadi. Bunday yondashuvlar ayniqsa transchegaraviy daryolar, portlar, quvurlar va aloqa tizimlari borasidagi nizolarda ko'p uchraydi.

Zamonaviy xalqaro huquqda servitut instituti suverenitet, ekologik xavfsizlik, mintaqaviy integratsiya va resurslardan adolatli foydalanish tamoyillari bilan chambarchas bog'liq. Global muammolar – iqlim o'zgarishi, suv tanqisligi,

³ International Court of Justice, Gabčíkovo–Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia), ICJ Reports 1997.

transchegaraviy infratuzilmalar kabi holatlar xalqaro servitut munosabatlarini kengaytirishni talab qilmoqda.

Xulosa

Xalqaro huquqda servitut instituti davlatlar o'rtasidagi hamkorlik va huquqiy muvozanatni ta'minlovchi muhim vosita sifatida qaralmoqda. Xalqaro sudlar va arbitraj organlari amaliyoti ushbu institutning turli shakllarda qo'llanilishini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, servitutning suverenitet bilan muvozanatda mavjud bo'lishi, unga doir aniq huquqiy asoslar ishlab chiqilishi xalqaro huquqning barqarorligi va adolatli nizolarni hal qilish jarayonida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

“Servitudes.” In: Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford Public International Law, 2011. <https://opil.ouplaw.com>

American Society of International Law. “The Doctrine of Servitudes in International Law.” The American Journal of International Law, Vol. 17, No. 4, 1923, pp. 685–700. Cambridge University Press.

International Court of Justice, Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa), Advisory Opinion, ICJ Reports 1971.

International Court of Justice, Corfu Channel Case (United Kingdom v. Albania), ICJ Reports 1949.

International Court of Justice, Gabčíkovo–Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia), ICJ Reports 1997.

Trail Smelter Arbitration (United States v. Canada), Reports of International Arbitral Awards, 1941.

Váli, F. A. Servitudes of International Law: A Study of Rights in Foreign Territory. The Johns Hopkins Press, 1958.

Dixon, M. Textbook on International Law. 7th Edition. Oxford University Press, 2013.

United Nations. International Law Handbook. New York: United Nations, 2017.
https://legal.un.org/avl/studymaterials/handbook/english/book_1.pdf

Jennings, R., & Watts, A. (Eds.). Oppenheim's International Law, Vol. 1: Peace. 9th Edition. Oxford University Press, 2008.

Brownlie, I. Principles of Public International Law. 8th Edition. Oxford University Press, 2012.